

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
ДРУГИЙ СЕНАТ

**у справі за конституційною скаргою Атаманчука Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI, першого речення частини третьої статті 67 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII
(щодо гарантованого рівня соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи)**

Київ
20 березня 2024 року
№ 2-р(II)/2024

Справа № 3-123/2023(229/23)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Головатий Сергій Петрович (голова засідання, доповідач),
Городовенко Віктор Валентинович,
Лемак Василь Васильович,
Мойсик Володимир Романович,
Первомайський Олег Олексійович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційною скаргою Атаманчука Василя Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI (Відомості Верховної Ради України, 2012 р., № 12–13, ст. 82) зі змінами, першого речення частини третьої статті 67 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок

Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII (Відомості Верховної Ради Української РСР, 1991 р., № 16, ст. 200) зі змінами.

Заслухавши суддю-доповідача Головатого С.П. та дослідивши матеріали справи,

Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Атаманчук В.І. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) приписи статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI зі змінами (далі – Закон № 3668–VI), першого речення частини третьої статті 67 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами (далі – Закон № 796–XII).

На думку суб'єкта права на конституційну скаргу, припис статті 2 Закону № 3668–VI, що поширює свою дію на Закон № 796–XII, а також припис першого речення частини третьої статті 67 Закону № 796–XII є такими, що не відповідають статтям 3, 8, частині першій статті 9, статті 16, частині п'ятій статті 17, статті 22, частинам першій, другій, четвертій, сьомій статті 41, частині першій статті 50, статті 56, частині першій статті 58, частині першій статті 65 Конституції України.

2. Відповідно до припису статті 2 Закону № 3668–VI, що його оспорує Атаманчук В.І., «максимальний розмір пенсії (крім пенсійних виплат, що здійснюються з Накопичувального пенсійного фонду) <...> (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за

особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною), призначених (перерахованих) відповідно до <...> законів України <...> „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ <...> не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність».

3. Згідно з приписом першого речення частини третьої статті 67 Закону № 796–XII „максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, встановлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність“.

4. Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї документів і матеріалів впливає таке.

4.1. Атаманчук В.І. має статус: учасника ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС 1 категорії (є особою з інвалідністю II групи у зв'язку із захворюванням внаслідок Чорнобильської катастрофи), особи з інвалідністю внаслідок війни, ветерана військової служби.

4.2. Атаманчуку В.І. 1993 року призначено пенсію відповідно до частини першої статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону України «Про внесення змін до статті 54 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“» від 17 червня 1993 року № 3285–XII (далі – Закон № 3285–XII) у розмірі

відшкодування фактичних збитків – 70 відсотків заробітку за роботу в зоні відчуження.

4.3. У зв'язку зі зміною законодавства щодо призначення, перерахування та виплати пенсій окремим категоріям громадян Атаманчук В.І. протягом 2016–2021 років неодноразово звертався до судів системи судоустрою України з адміністративними позовами до Головного управління Пенсійного фонду України в Івано-Франківській області (далі – Управління) щодо перерахування призначеної йому пенсії.

Івано-Франківський окружний адміністративний суд рішенням від 9 вересня 2022 року відмовив у задоволенні адміністративного позову Атаманчука В.І. до Управління.

Восьмий апеляційний адміністративний суд постановою від 30 грудня 2022 року апеляційну скаргу Атаманчука В.І. залишив без задоволення, рішення Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 9 вересня 2022 року – без змін.

Колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду ухвалою від 21 березня 2023 року відмовила у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Атаманчука В.І. на рішення Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 9 вересня 2022 року та постанову Восьмого апеляційного адміністративного суду від 30 грудня 2022 року.

4.4. Обґрунтовуючи свою позицію щодо неконституційності оспорюваних приписів Закону № 3668–VI, Закону № 796–XII, суб'єкт права на конституційну скаргу посилається, зокрема, на частину першу статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 3285–XII, яка була чинною на час призначення йому пенсії, та зазначає, що вона містила гарантію нарахування й виплати пенсії в розмірі відшкодування фактичних збитків.

5. Розв'язуючи порушені в конституційній скарзі питання, Конституційний Суд України виходить із такого.

5.1. Україну проголошено, зокрема, соціальною державою (стаття 1 Конституції України). Людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку визнано найвищою цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3 Конституції України).

5.2. Конституційний Суд України наголошує, що принципи соціальної держави та відповідальності держави перед людиною за свою діяльність, що їх утілено в статтях 1, 3 Конституції України, належать до тих засадничих принципів, на яких засновано державу Україна.

5.3. Приписи статті 3 Конституції України зобов'язують державу обґрунтовувати зміну законодавчого регулювання, зокрема, щодо гарантій соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи [рішення Конституційного Суду України від 17 липня 2018 року № 6-р/2018, від 25 квітня 2019 року № 1-р(П)/2019, від 22 жовтня 2020 року № 12-р/2020].

5.4. За Конституцією України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави (стаття 16).

5.5. Відповідно до частини першої статті 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

5.6. Зважаючи на значення статті 16 Конституції України, Конституційний Суд України констатував, що оскільки вона міститься в розділі I „Загальні засади“ Конституції України, це вказує на засадничий характер визначеного в цій статті обов’язку держави та на „необхідність виокремлення категорії громадян України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи і потребують додаткових гарантій соціального захисту у зв’язку з надзвичайними масштабами вказаної катастрофи та її наслідків“, та зазначив, що приписи статті 16 Конституції України „зобов’язують державу нести відповідальність за впровадження системи заходів щодо розв’язання проблем, пов’язаних із забезпеченням захисту прав, інтересів, гарантій, наданих особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ (абзац перший пункту 4, абзац перший пункту 6 мотивувальної частини Рішення від 17 липня 2018 року № 6-р/2018).

5.7. Конституційний Суд України виходячи зі змісту статей 3, 16, 50 Конституції України в Рішенні від 7 квітня 2021 року № 1-р(II)/2021 виснував, що „на державу покладено позитивний обов’язок забезпечити особам з інвалідністю з числа осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, посилений соціальний захист. Позитивний обов’язок держави у цьому разі, по суті, вимагає від неї вжити заходів підтримчої дії (*affirmative action*) з огляду на те, що йдеться про обов’язок захисту державою однієї з найуразливіших верств населення, яка того потребує“, та зазначив, що із цих статей Конституції України „впливають не лише зобов’язання держави перед постраждалими внаслідок Чорнобильської катастрофи громадянами України, а й гарантії щодо цієї категорії громадян“ (абзац сьомий підпункту 2.5.1 підпункту 2.5 пункту 2, перше речення абзацу третього підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

5.8. Закон № 796–XII, як визначено в частині першій його статті 1, спрямований, зокрема, на „захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та розв’язання пов’язаних з нею проблем медичного і соціального характеру, що виникли внаслідок радіоактивного забруднення території“.

Згідно з частиною другою статті 1 Закону № 796–XII державна політика в галузі соціального захисту потерпілих від Чорнобильської катастрофи базується, зокрема, на принципах „пріоритету життя та здоров’я людей, які потерпіли від Чорнобильської катастрофи“, „соціального захисту людей, повного відшкодування шкоди особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“.

Розв’язуючи питання, пов’язані із соціальним захистом осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, Конституційний Суд України в Рішенні від 17 липня 2018 року № 6-р/2018 указав, що потреба в забезпеченні належного рівня соціального захисту таких осіб „зумовлена обмеженнями, ризиками, втратами, яких зазнали вони та члени їх сімей“; „соціальний захист осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, має передбачати відшкодування шкоди, заподіяної їх життю, здоров’ю і майну внаслідок радіоактивного забруднення, та реалізовуватися шляхом надання їм відповідних пільг, компенсацій і гарантій. Вибір такого особливого порядку відшкодування шкоди обумовлений надзвичайними масштабами катастрофи та її наслідків“; „рівень соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, має бути таким, щоб забезпечувати їм гідне життя, і не повинен залежати від майнового стану їх сімей“ (перше речення абзацу другого, абзац третій, перше речення абзацу четвертого пункту 6 мотивувальної частини).

5.9. За статтею 10 Закону № 796–XII учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС є громадяни, які безпосередньо брали участь у

будь-яких роботах, пов'язаних з усуненням самої аварії, її наслідків у зоні відчуження в 1986–1987 роках незалежно від кількості робочих днів, а в 1988–1990 роках – не менше 30 календарних днів, зокрема проведенні евакуації людей і майна із цієї зони, а також тимчасово направлені або відряджені в зазначені строки для виконання робіт у зоні відчуження, серед них і військовослужбовці.

Осіб з інвалідністю із числа учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілих від Чорнобильської катастрофи, щодо яких встановлено причинний зв'язок інвалідності з Чорнобильською катастрофою, хворих внаслідок Чорнобильської катастрофи на променево хворобу віднесено до категорії 1 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи (пункт 1 частини першої статті 14 Закону № 796–XII).

Отже, учасниками ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, яких віднесено до категорії 1 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, є особи, які в 1986–1990 роках брали безпосередню участь у будь-яких роботах, пов'язаних з усуненням самої аварії, її наслідків у зоні відчуження, та внаслідок такої роботи отримали інвалідність.

Конституційний Суд України в Рішенні від 7 квітня 2021 року № 1-р(П)/2021 зазначив: „Чорнобильська катастрофа – найбільша у світі за всю історію ядерної енергетики екологічна катастрофа техногенного характеру за кількістю загиблих, потерпілих від її наслідків осіб, масштабами радіоактивного забруднення територій насамперед в Україні. Особливо руйнівного впливу Чорнобильської катастрофи на життя, фізичне й психологічне здоров'я зазнали учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілі від Чорнобильської катастрофи, яким унаслідок цієї катастрофи встановлено інвалідність“ (абзац другий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

5.10. Відповідно до частини першої статті 49 Закону № 796–XII особам, віднесеним, зокрема, до категорії 1 осіб, які постраждали внаслідок

Чорнобильської катастрофи, призначають державну пенсію та додаткову пенсію за шкodu, заподіяну здоров'ю, після виникнення права на державну пенсію. Як установив законодавець у частині першій статті 54 Закону № 796–XII, державною пенсією особам, віднесеним до категорії 1 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, є пенсія з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва або захворювання, яку можуть призначати за бажанням громадянина із заробітку, одержаного за роботу в зоні відчуження в 1986–1990 роках, у розмірі відшкодування фактичних збитків, який визначають згідно із законодавством.

Отже, правовідносини, пов'язані з призначенням державної пенсії особам, віднесеним до категорії 1 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, є предметом регулювання статті 54 Закону № 796–XII, у ній встановлено мінімальні розміри пенсії з інвалідності, що настала внаслідок каліцтва або захворювання внаслідок Чорнобильської катастрофи. Конституційний Суд України зазначає, що в приписах статті 54 Закону № 796–XII у редакції Закону № 3285–XII, чинній на час призначення пенсії Атаманчуку В.І., і в редакції, чинній на час розгляду цієї справи, не встановлено обмеження максимального розміру пенсії осіб, на яких поширено дію цієї статті Закону № 796–XII.

5.11. За статтею 2 Закону № 3668–VI (набрав чинності з 1 жовтня 2011 року) максимальний розмір пенсії (крім пенсійних виплат, що їх здійснюють із Накопичувального пенсійного фонду) (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, установлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною), призначеної (перерахованої) відповідно до, зокрема, Закону № 796–XII, не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

Підпунктом 6 пункту 6 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 3668–VI внесено зміни, зокрема, до статті 67 Закону № 796–XII, а саме частину третю цієї статті викладено в новій редакції, згідно з якою максимальний розмір пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, установлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність.

Приписами статті 67 Закону № 796–XII, як випливає з її назви, урегульовано порядок підвищення розміру доплат, пенсій і компенсацій, визначених Законом № 796–XII. Стаття 67 Закону № 796–XII у первинній редакції, що запроваджена була Законом України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“» від 19 грудня 1991 року № 2001–XII та була чинною на час призначення Атаманчуку В.І. пенсії, не містила приписів щодо обмеження максимального розміру пенсії, натомість містила вимогу щорічного підвищення конкретних розмірів усіх доплат, пенсій і компенсацій відповідно до зміни індексу вартості життя й зростання мінімальної заробітної плати. Таку вимогу містить і частина перша статті 67 Закону № 796–XII у редакції Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“» від 6 червня 1996 року № 230/96–ВР, що є чинною на час розгляду цієї справи, а саме: конкретні розміри всіх доплат, пенсій і компенсацій підвищує Кабінет Міністрів України відповідно до зміни індексу вартості життя і зростання мінімальної заробітної плати.

Із наведеного випливає, що, зберігши вимогу підвищення для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, розмірів усіх доплат, пенсій і компенсацій відповідно до зміни індексу вартості життя і зростання мінімальної

заробітної плати, законодавець приписами статті 2 Закону 3668–VI, першого речення частини третьої статті 67 Закону № 796–XII обмежив максимальний розмір державної пенсії цих осіб (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, установлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) десятьма прожитковими мінімумами, установленими для осіб, які втратили працездатність.

5.12. У Рішенні від 7 квітня 2021 року № 1-р(II)/2021 Конституційний Суд України наголосив, що „держава може змінювати законодавче регулювання у сфері соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, проте в разі зміни такого регулювання вона не повинна вдаватися до обмежень, що порушують сутність їх індивідуальних прав, а досягнутий рівень соціального захисту має бути збережено“ (абзац двадцять перший підпункту 2.4 пункту 2 мотивувальної частини).

У пункті 2 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 3668–VI визначено, що обмеження пенсії максимальним розміром, установленим Законом № 3668–VI, не поширюють на пенсіонерів, яким пенсію призначено до набрання чинності Законом № 3668–VI (абзац перший); якщо внаслідок ухвалення Закону № 3668–VI розмір пенсії буде зменшено, пенсію виплачують у раніше встановленому розмірі (абзац четвертий). Водночас згідно з абзацом другим пункту 2 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 3668–VI виплату пенсії пенсіонерам, яким її призначено до набрання чинності Законом № 3668–VI і в яких розмір пенсії перевищує установлений Законом № 3668–VI максимальний розмір пенсії, здійснюють без індексації, без застосування приписів частин другої, третьої статті 42 Закону України „Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування“ та інших перерахунків, визначених законодавством, допоки розмір пенсії відповідатиме

максимальному розмірові пенсії, установленому Законом № 3668–VI, що свідчить про зупинення підвищення розміру пенсії для осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи.

5.13. Згідно з частиною третьою статті 22 Конституції України законодавцю не дозволено звужувати зміст та обсяг наявних прав і свобод під час ухвалення нових законів або внесення змін до чинних законів.

Досліджуючи питання відповідності оспорюваних приписів Закону № 3668–VI, Закону № 796–XII частині третій статті 22 Конституції України, Конституційний Суд України керується, зокрема, своєю юридичною позицією, викладеною в Рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018, за якою зі змісту приписів частини третьої статті 22 Конституції України випливає заборона ухвалювати нові закони або вносити зміни до чинних законів, що звужують зміст та обсяг наявних конституційних прав і свобод людини, „якщо таке звуження призводить до порушення їх сутності“ (абзац десятий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини).

5.14. На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що запроваджене обмеження максимального розміру пенсії (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги, пенсії за особливі заслуги перед Україною, індексації та інших доплат до пенсії, установлених законодавством, крім доплати до надбавок окремим категоріям осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною) осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, призвело до порушення сутності конституційних гарантій щодо забезпечення соціального захисту цих осіб, що є порушенням зобов'язань держави, які випливають зі змісту статей 3, 16, 50 Конституції України в їх взаємозв'язку.

Наведене свідчить про те, що приписи статті 2 Закону № 3668–VI, першого речення частини третьої статті 67 Закону № 796–XII, що обмежують

максимальний розмір пенсії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, не відповідають статтям 1, 3, 16, частині третій статті 22, частині першій статті 50 Конституції України.

6. Із частини першої статті 8 Конституції України як імперативу правовладдя („в Україні визнається і діє принцип верховенства права“) впливає вимога юридичної визначеності. «Юридична визначеність також означає, що держава загалом повинна додержувати взятих на себе зобов'язань щодо людей або виконувати їм обіцяне [принцип „правомірного сподівання“]» [Доповідь про правовладдя, схвалена Європейською Комісією „За демократію через право“ (Венеційська Комісія), CDL-AD(2011)003rev, § 48].

Складником принципу юридичної визначеності як вимоги правовладдя є принцип правомірних сподівань (*legitimate expectations*), який, за тлумаченням Венеційської Комісії, виражає ідею, що органи публічної влади повинні додержуватись не лише приписів актів права, а й своїх обіцянок та пробуджених [у особи] сподівань; згідно з доктриною правомірних сподівань – ті, хто чинить добросовісно на підставі права, яким воно є, не повинні відчувати краху надій щодо своїх правомірних сподівань [Спеціальне Дослідження Венеційської Комісії „Мірило правовладдя“, CDL-AD(2016)007, пункт II.B.5.61].

У контексті цього конституційного провадження юридичну визначеність за доктриною правомірних сподівань слід розуміти як право особи розраховувати не лише на стабільність приписів актів права, чітке розуміння юридичних наслідків їх застосування, а також на послідовність законодавця в питаннях регулювання соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, відповідно до їхнього юридичного статусу.

6.1. Конституційний Суд України під час розгляду справ ураховує чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, та практику тлумачення й застосування цих договорів відповідними

міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема Європейським судом із прав людини.

Приписи статті 41 Конституції України щодо права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю (частина перша) та заборони протиправного позбавлення права власності (частина четверта) є співвідносними з приписами статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція).

Згідно зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений його/її власності інакше як в інтересах суспільства й на умовах, що їх визначено законом і загальними принципами міжнародного права (абзац перший).

Здійснюючи тлумачення статті 1 Першого протоколу до Конвенції як невіддільної її частини, Європейський суд із прав людини виснував, що доктрину правомірних сподівань (*legitimate expectations*) застосовують у контексті захисту права власності відповідно до гарантій, що їх містить стаття 1 Першого протоколу до Конвенції. Задля того, щоб сподівання було правомірним, воно має бути конкретнішим, ніж лише надія, та має базуватися на нормі права або юридичному акті, наприклад такому, як судове рішення [рішення у справі *Kopecký v. Slovakia* від 28 вересня 2004 року (заява № 44912/98), § 49; у справі *Saghinadze and Others v. Georgia* від 27 травня 2010 року (заява № 18768/05), § 103; у справі *Bélané Nagy v. Hungary* від 13 грудня 2016 року (заява № 53080/13), § 75].

За практикою Європейського суду з прав людини стаття 1 Першого протоколу до Конвенції не гарантує будь-якого права на пенсію в певному розмірі, хоча коли суму допомоги зменшують – це може становити втручання у власність, яке має бути обґрунтованим [рішення у справі *Kjartan Ásmundsson v. Iceland* від 12 жовтня 2004 року (заява № 60669/00), § 39; у справі *Valkov and Others v. Bulgaria* від 25 жовтня 2011 року (заяви №№ 2033/04, 19125/04,

19475/04, 19490/04, 19495/04, 19497/04, 24729/04, 171/05 і 2041/05), § 84; у справі *Grudić v. Serbia* від 17 квітня 2012 року (заява № 31925/08), § 72]; „понад те, будь-яке втручання державного органу в мирне володіння майном може бути поясненим лише тоді, коли воно відповідає правомірному суспільному (або загальному) інтересу“, „крім того, стаття 1 Першого протоколу вимагає, щоб будь-яке втручання було слушно домірним поставленій меті“ [рішення у справі *Bélané Nagy v. Hungary* від 13 грудня 2016 року (заява № 53080/13), § 113, §115].

6.2. У Пояснювальній записці до проекту Закону України про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи (реєстр. № 7455), який ухвалено як Закон № 3668–VI, зазначено, що його розроблено „з метою визначення заходів подальшого реформування пенсійної системи та збалансування солідарної системи пенсійного страхування“. Під час доопрацювання розробники, уточнюючи мету ухвалення цього законопроекту, указали, що його спрямовано на „створення умов для подальшого удосконалення системи пенсійного забезпечення пенсіонерів та повноцінного впровадження багаторівневої пенсійної системи в Україні“. За наміром авторів законопроекту, його реалізація мала „відновити соціальну справедливість щодо порядку призначення пенсії незалежно від закону“, за яким її призначають, а також установити „розумне співвідношення між мінімальним та максимальним розмірами пенсій“.

Виходячи з пункту 1 частини першої статті 14, частини першої статті 54 Закону № 796–XII Конституційний Суд України зазначає, що держава гарантувала пенсію учасникам ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та потерпілим від Чорнобильської катастрофи, хворим внаслідок Чорнобильської катастрофи на променеви хворобу, віднесеним до категорії 1 осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, через погіршення стану здоров'я цих осіб, зокрема інвалідність, спричинену участю в роботах, пов'язаних із ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Оскільки до

осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їх повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими (абзац другий статті 1 Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 року), потерпілі від Чорнобильської катастрофи, яких віднесено до категорії 1, протягом усього або частини свого життя залежать від соціального забезпечення, яке їм гарантувала держава.

У Рішенні від 7 квітня 2021 року № 1-р(П)/2021 Конституційний Суд України наголосив, що „соціальні зобов'язання держави перед громадянами, які втратили здоров'я внаслідок того, що держава свого часу зобов'язала їх взяти участь у подоланні наслідків аварії на Чорнобильській АЕС – катастрофи планетарного масштабу, та які зазнали інвалідності внаслідок таких дій, а також перед особами з інвалідністю з числа потерпілих від цієї катастрофи не мають залежати від фінансових можливостей держави та її економічного становища“ (перше речення абзацу дев'ятого підпункту 2.5.1 підпункту 2.5 пункту 2 мотивувальної частини).

6.3. Зважаючи на те, що пенсію Атаманчуку В.І. призначено відповідно до частини першої статті 54 Закону № 796–XII у редакції, яка не допускала будь-якого обмеження максимального розміру пенсії, а приписом першого речення частини третьої статті 67 Закону № 796–XII у редакції, чинній на час призначення пенсії, було гарантовано щорічне підвищення пенсії без обмеження її максимального розміру, суб'єкт права на конституційну скаргу мав усі підстави розраховувати на стабільність законодавства. Якраз відтоді в нього виникли правомірні сподівання, що право на встановлений йому рівень соціального захисту є гарантованим. Унаслідок подальших дій законодавця цю гарантію скасовано: Атаманчука В.І. позбавлено права на отримання пенсії без обмеження її максимального розміру, що становило втручання у право власності

та спричинило виникнення у суб'єкта права на конституційну скаргу відчуття краху правомірних сподівань.

Наведене дає підстави вважати, що приписи статті 2 Закону № 3668–VI у частині вимог щодо обмеження максимального розміру пенсії осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що на них поширюється дія Закону № 796–XII, першого речення частини третьої статті 67 Закону № 796–XII суперечать вимогам частин першої, другої статті 8, частини першої статті 41 Конституції України.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“

Конституційний Суд України

у х в а л и в:

1. Визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), припис статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI зі змінами, що поширює свою дію на Закон України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами, припис першого речення частини третьої статті 67 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII зі змінами.

2. Припис статті 2 Закону України „Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи“ від 8 липня 2011 року № 3668–VI зі змінами, що поширює свою дію на Закон України „Про статус і

соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–ХІІ зі змінами, припис першого речення частини третьої статті 67 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–ХІІ зі змінами, визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Рішення Конституційного Суду України є обов’язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“.

**ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**